

УДК 338.27

Сучасні аспекти прогнозування соціально-економічного розвитку національної економіки

Стоянець Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції
Сумського національного аграрного університету

У статті розкриті актуальні питання щодо запровадження системи прогнозування соціально-економічного розвитку регіональної та національної економіки. Акцентовано увагу на необхідності здійснення прогнозування діяльності при розробці та прийнятті програмних документів з питань соціально-економічного розвитку регіонів України. Проведено аналіз Програм розвитку декількох регіонів України і на їх прикладі обґрунтовано необхідність запровадження всебічної системи прогнозування при становленні кластерної моделі соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: прогнозування, соціально-економічний розвиток, регіональна економіка, національна економіка, ринкова економічна система, програми розвитку, кластер, кластеризація економіки, регіональні кластери.

Стоянец Н.В. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье раскрыты актуальные вопросы внедрения системы прогнозирования социально-экономического развития региональной и национальной экономики. Акцентировано внимание на необходимости осуществления прогнозування діяльності при розробці та прийнятті програмних документів по вопросам социально-экономического развития регионов Украины. Проведен анализ Програм развития нескольких регионов Украины и на их примере обоснована необходимость внедрения всесторонней системы прогнозирования при становлении кластерной модели социально-экономического развития.

Ключевые слова: прогнозирование, социально-экономическое развитие, региональная экономика, национальная экономика, рыночная экономическая система, программы развития, кластер, кластеризация экономики, региональные кластеры.

Stoyanets N.V. MODERN ASPECTS OF PREDICTION OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The article deals with topical issues of implementation of the system of forecasting of socio-economic development of the regional and national economy. The attention to the need for forecasting activities in the development and adoption of policy documents on socio-economic development of regions of Ukraine. The analysis of the program of development of several regions of Ukraine and their example of the necessity of the introduction of a comprehensive forecasting system for the formation of the cluster model of socio-economic development.

Keywords: forecasting, social and economic development, regional economy, the national economy, the market economic system, development programs, cluster, clustering of economy, regional clusters.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упродовж останніх двох десятиліть для України залишається актуальним питання структурної трансформації національної економіки країни відповідно до сучасних вимог економічного розвитку інноваційного типу. Структурні зрушення в національній економіці передбачались всіма державними програмами розвитку економіки України. Але, на жаль, національна економіка залишається неадаптованою до вимог інноваційного, конкурентонасиченого глобального економічного простору. Слід

також зазначити про адміністративно-територіальну реформу, яка на сьогодні набирає обертів, йде об'єднання громад та сільських територій, відбувається децентралізація влади, розподілення та перенаправлення фінансових потоків, більше владних повноважень залишається на місцях, йде масштабна робота з фінансовими донорськими організаціями, формуються генеральні плани та стратегічні плани розвитку сільської території. Під час таких масштабних політичних, економічних, ринкових перетворень роль прогнозування соціально-економічного роз-

витку регіональних та національної економіки в цілому має першочергове значення.

Для виявлення позитивних змін та, особливо, негативних наслідків, від усіх структурних та економічних перетворень, які на сьогодні відбуваються в державі, необхідно провести масштабну роботу по прогнозуванню їх результатів та наслідків для регіональної та національної економіки.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Існує велика кількість методів прогнозування соціально-економічного розвитку. Дослідивши їх загальну чисельність, переваги та недоліки, необхідно вибрати оптимальний для використання в кожній конкретній ситуації. Слід також зазначити, що використання різних методів прогнозування у різних сферах діяльності є досить креативним та дослідницьким заходом. Ступінь достовірності прогнозів можна порівняти з дійсно реальними показниками, і, зробивши висновки, перейти до наступного прогнозу вже з існуючими даними та наявною тенденцією.

Дослідженню аспектів соціально-економічного прогнозування було присвячено значну кількість наукових робіт таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Ансофф І., Карлофф Б., Кемпбел Д., Кох Р., Каплан Р, Нортон Д., Є.І. Бойко, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Ф.А. Важинський, З.С. Варналій, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, І.Ф. Коломієць, А.Ф. Мельник, Т.Г. Морозова, С.І. Пирожков, С.А. Романюк, М.І. Фащевський, М.Г. Чумаченко, Л.Т. Шевчук, С.Л. Шульц та ін.

Проте, не дивлячись на значний об'єм досліджень з питань прогнозування, не всі аспекти цієї проблематики достатньо досліджені та обґрунтовані.

На сьогодні усі акценти системи прогнозування соціально-економічного розвитку як на регіональному так і на національному рівнях слід застосовувати як інструмент управління. Застосування методів прогнозування повинне відповідати реаліям сьогодення, а це, в свою чергу, вимагає адаптації класичних методів до сучасних умов.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення актуальності використання прогнозування в умовах невизначеності. Таке формулювання в першу чергу пов'язане з тим, що на сьогодні існує множина варіантів можливого розвитку економічної системи регіону та держави, і це все відбувається в період здійснення адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади, а тому для прийняття

виважених управлінських рішень необхідно базуватися на актуальних та достовірних прогнозних показниках, що підтверджують ефективність та доцільність прийняття таких рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації економіки традиційний розподіл її на сектори та галузі втрачає свою актуальність. Сьогодні діє мережева економіка з її інноваційними кластерами; інформаційні мережі об'єднують людей з їх творчими здібностями та знаннями. Стало можливим об'єднання в мережі будь-якої галузі людської діяльності – промисловості, науки, освіти, агроіндустрії, транспорту, охорони здоров'я, індустрії розваг та інших сфер.

Головними напрямками діяльності центральних і місцевих органів влади щодо розвитку виробничо-економічного потенціалу держави мають бути адаптація економіки до умов глобалізації, розширення її галузевої спеціалізації, створення на сучасній технологічній базі галузей з добавленою вартістю в кожному регіоні, екологізація виробництва, розбудова виробничої, транспортної і ринкової інфраструктури, сприяння розвитку підприємництва, реалізація інноваційної політики в регіонах, забезпечення ефективного управління комунальною власністю.

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою ще раз доводить, що розвиток національної та регіональної економік неможливий без використання системи прогнозування, як ефективного механізму прийняття управлінських рішень.

На даний час держава потребує ефективної системи прогнозування. Соціально-економічні системи визнаються одними з найскладніших для моделювання. Це обумовлюється такими чинниками, як здатність елементів системи впливати на саму модель через фактичне редагування вихідних даних, здатність міняти умови розвитку, відсутність нормативів поведінки в стандартних ситуаціях тощо.

Прогнозування відіграє ключову роль в системі управління процесами соціально-економічного розвитку регіону як сполучна ланка серед об'єктивно необхідних функцій підготовки і реалізації відповідних рішень. Вибір помилкових управлінських рішень, заснованих на помилковому прогнозі, може привести до негативних наслідків розвитку регіональної та національної систем. Подолання ж цих наслідків вимагатиме відвернення ресурсів, що забезпечують економічний розвиток регіону і соціальне забезпечення його громадян [1, с. 183].

У відповідності до «Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» [2] визначено, що сучасний стан національної економіки зумовлює необхідність подальшого вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку та запровадження стратегічного планування роботи в органах виконавчої влади, яке передбачає планування заходів з розроблення прогнозних документів, розроблення, реалізації та контролю за виконанням програмних документів, що визначають цілі соціально-економічного розвитку держави та шляхи їх досягнення.

Систему прогнозних і програмних документів складають довгострокові, середньострокові та короткострокові прогнозні і програмні документи, в яких відповідно до соціально-економічних та суспільно-політичних процесів, що відбуваються в державі, з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів і очікуваних тенденцій визначаються цілі і пріоритети соціально-економічного розвитку та заходи, які необхідно здійснити для їх досягнення [2].

Отже, будь-які програмні документи з питань соціально-економічного розвитку України повинні базуватися на отриманих та всебічно проаналізованих результатах планово-прогнозної роботи, з відображенням всіх можливостей та переваг та із зазначенням ризикових ситуацій та негативних наслідків для регіону та держави в цілому. Але, на жаль, на сьогодні така робота на рівні регіону, як базової одиниці національної економіки, практично не здійснюється. В підтвердження цього хотілось би привести такі обґрунтовані дослідження.

На сьогодні агропромисловий сектор національної економіки є найбільшим за наповненнями до державного бюджету. Але управління агропромисловим виробництвом в здійснюється за застарілим галузевим (секторальним) принципом, що базується на традиційних формах галузевої організації виробництва. Така організація й управління аграрним сектором склалися за функціонування адміністративно-планової економіки та існує й нині. Одним із суттєвих недоліків галузевої організації агропромислового виробництва є те, що вона залишає поза увагою розвиток сільських територій. За такої організації аграрного сектора роль регіональних структур управління знижується, а найвищого рівня управління – загальнодержавного – зростає.

І тому для України надзвичайно важливим є вибір подальшої організації агропромислового виробництва. Це підтверджується й тим, що економічною базою існування та розвитку сільських території було, є і буде агропромислове виробництво [3, с. 216].

Враховуючи міжнародний досвід та позитивні відгуки експертів в багатьох регіонах України було взято за основу територіально-самоврядну, так звану кластерну модель регіонального розвитку.

Політика, спрямована на створення промислових кластерів, сприяє реалізації концепції сучасного економічного розвитку. Саме виробничі кластери поєднують конкуруючих виробників і постачальників з налаштованими на ділове співробітництво дослідницькими інститутами, державними і приватними джерелами фінансування, з державними агентствами з економічного розвитку, а також з новим інститутами, спеціально створеними для впровадження кластеризації. Головна сутність кластерної концепції полягає в забезпеченні виробничо-комерційної діяльності й удосконаленні ділових і особистих взаємовідносин, що, як очікується, мають набути характеру органічно взаємозалежного і нерозривного ділового співробітництва [4].

Сучасний закордонний досвід свідчить про те, що кластерний підхід у всьому світі визнається як надійний спосіб підвищення конкурентоздатності регіональних та національних економік. В цілому, як оцінюють експерти, зараз кластеризацією охоплено вже більш 50% існуючої економіки провідних країн світу.

Але, для того, щоб така модель регіональної економіки почала ефективно працювати, необхідно здійснити низку організаційно-економічних, законодавчих та інших управлінських актів, націлених на забезпечення функціонування такого соціально-економічного устрою, як кластер. І в першу чергу, що необхідно зробити, це провести всебічне прогнозування варіантів розвитку такого кластеру, а вже потім використовувати таку модель в програмних документах з питань соціально-економічного розвитку України. Так, на сьогодні у вітчизняному законодавстві не визначено поняття «кластер», його види, особливості створення і функціонування. Зокрема, у Господарському кодексі України відсутнє поняття «кластеру» як територіального об'єднання підприємств.

Розробленими, але не затвердженими залишаються проекти нормативно-правових актів щодо формування засад державної

політики у сфері кластеризації економіки, такі як Концепція створення кластерів в Україні (Міністерство економіки України, 2008 р.), Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів (Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, 2009 р.).

У чинних нормативно-правових документах щодо засад державної аграрної політики не передбачено регламентування діяльності аграрних кластерів. Зокрема, в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [5] і в «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року» [6] згадки про аграрні кластери відсутні. Лише проектом Закону України «Про сільське господарство» визначено, що у сільському господарстві можуть утворюватися міжгосподарські організаційно-управлінські структури у вигляді самоврядних господарських об'єднань кооперативного господарювання та кластерного регіонального співробітництва в організаційно-правових формах товариств, асоціацій, консорціумів [7].

Не зважаючи на відсутність нормативного забезпечення, розвиток аграрних кластерів визнано одним із найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів [8, с. 23-24], зокрема:

- Стратегії розвитку Сумської області «Нова Сумщина – 2015» (2010 р.), у якій основою для економічного розвитку області визначено розвиток кластерів АПК, спрямованих

на формування замкнутого високотехнологічного агропромислового виробництва та на створення екологічно чистої конкурентоспроможної продукції [9];

- Стратегії підвищення економічної конкурентоспроможності Дніпропетровської області: кластери будівництва та сільського господарства (2011 р.). Кластер сільського господарства розвиватиме найбільш перспективні для області напрями: свинарство, птахівництво, плодівництво та овочівництво, що сприятиме розвитку сучасної переробки для створення продукції з високою доданою вартістю та дозволить збільшити її експорт [10];

- Регіональній стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 р. [11], у якій до формування стратегічних цілей розвитку регіону включено інтеграцію роботи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ділових кіл для створення та функціонування кластерних систем за галузевими та функціональними пріоритетами соціально-економічного розвитку області (в машино- та приладобудуванні, деревообробній промисловості, туристично-рекреаційному та аграрному секторах, паливно-енергетичному комплексі та екопромисловій діяльності).

Аналогічні програми регіонального розвитку прийняті Чернігівською, Херсонською, Волинською, Запорізькою областями України.

Так, досягнення стратегічної мети розвитку агропромислового розвитку та сільських територій Сумської області забезпечується із цілого ряду напрямків (рис. 1):

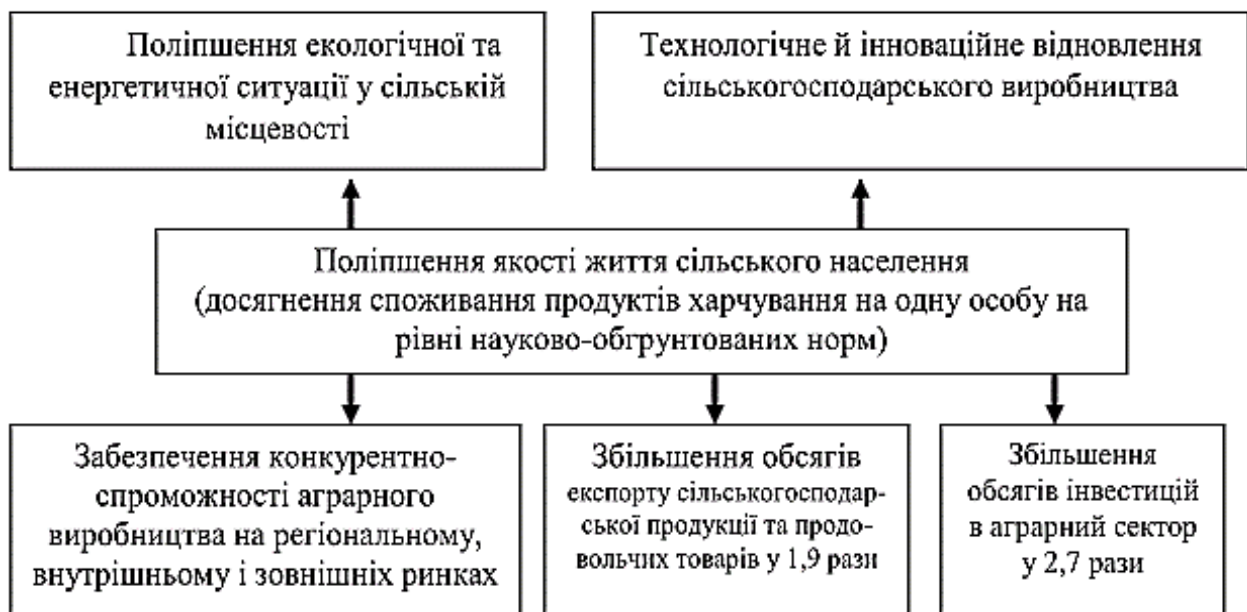

Рис. 1. Стратегічні напрямки розвитку АПК Сумської області

Джерело: розроблено автором на основі досліджень [3; 9]

В «Комплексній програмі розвитку села Сумської області на період до 2015 року» зазначені основні стратегічні напрямки регіону, а саме:

- залученню нових технологій, активізації інноваційної діяльності;
- формуванню технологічних кластерів пріоритетного розвитку агропромислового комплексу (рослинництво та тваринництво);
- підвищення конкурентоспроможності продукції та розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції;

– збільшенню активності іноземних інвесторів у пріоритетних напрямках розвитку інвестиційної діяльності в сфері агропромислового комплексу області.

Пріоритетними напрямками розвитку визначені наступні (табл. 1).

Дійсно, в Сумському регіоні є всі передумови для формування точки економічного зростання відповідно до потреб сучасної економіки. З метою визначення стратегічних пріоритетів розвитку агропромислового комплексу та визначення галузевих кластерів був

Таблиця 1

Пріоритетні напрямки регіонального розвитку Сумської області

Пріоритетна галузь	Райони області, на території на яких можливо реалізувати інвестиційні проекти у визначених напрямках
Розвиток тваринництва	Глухівський, Буринський, Конотопський, Лебединський, Кролевецький, Великописарівський, Недригайлівський, Краснопільський, Липоводолинський, Охтирський, Путивльський, Роменський, Середино-Будський, Сумський, Тростянецький, Шосткінський та Ямпільський райони
Створення машинно-технологічних станцій	Білопільський, Конотопський, Краснопільський, Липоводолинський, Недригайлівський, Охтирський, Роменський, Сумський та Шосткинський райони
Поглиблена переробка льону та коноплі	Глухівський, Путивльський, Кролевецький та Середино-Будський райони
Переробка ріпаку на біопаливо	Буринський, Конотопський, Шосткинський, Кролевецький, Середино-Будський, Сумський та Ямпільський райони
Переробка деревини	Краснопільський, Середино-Будський та Шосткинський райони
Переробка овочів та фруктів	Сумський район

Джерело: розроблено автором на основі досліджень [3; 9]

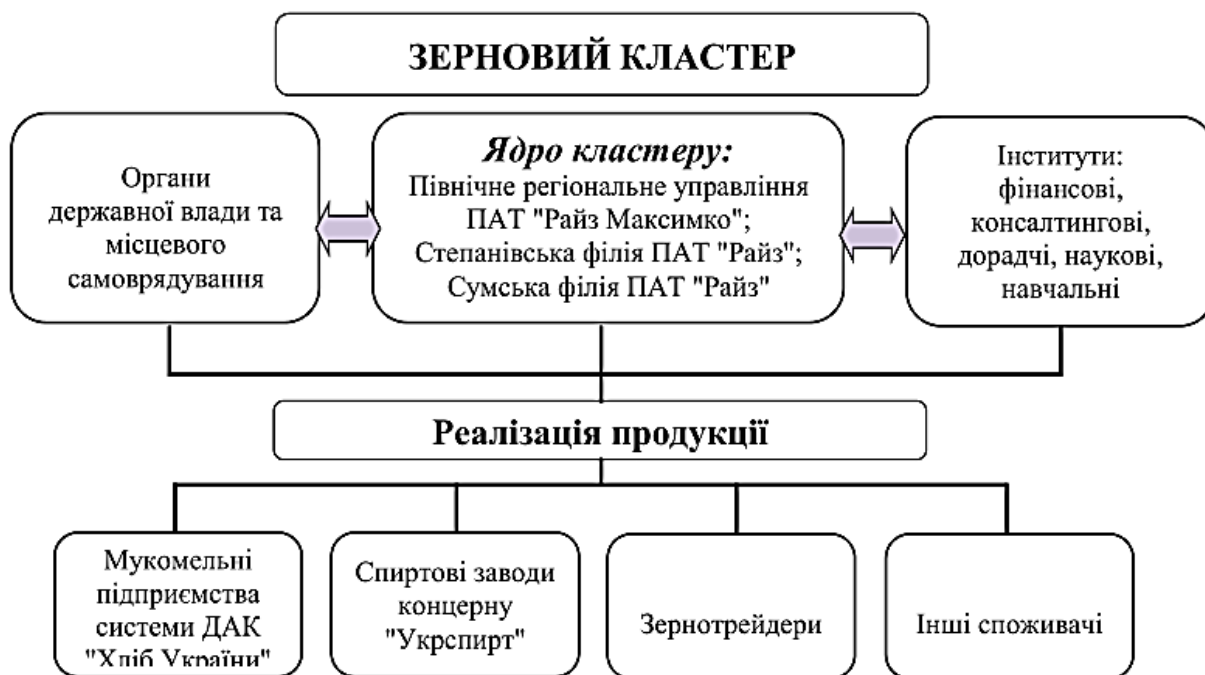

Рис. 2. Схематична модель зернового кластера Сумської області [9]

проведений детальний аналіз, який базувався на таких основних критеріях [9]:

- питома вага в структурі валового виробництва продукції;
- можливість залучення значних інвестицій;
- спроможність швидкого і якісного розвитку на основі існуючих технологій;
- відповідність державним пріоритетам розвитку агропромислового комплексу.

Базуючись на питомій вазі виробництва окремих видів продукції в структурі валового виробництва сільськогосподарської продукції було визначено дві галузі як пріоритетні. Це зернове господарство, питома вага якого коливається в межах 25-28% та молочне скотарство, яке займає близько 15%.

Саме тому на базі окремих найбільш розвинених підприємств цих галузей було заплановано створення таких кластерів: зернового, молочного, кластеру свинарства.

Зупинимось на першому з них – зерновому (рис. 2). На першому етапі пропонувалося наступне ядро кластеру [9]: Північне регіональне управління ПАТ «Райз-Максимко»; Степанівська філія ПАТ компанії «Райз»; Сумська філія ПАТ компанії «Райз».

Позитивним є те, що рівень технологій, який застосовується господарствами Північного регіонального управління ПАТ «Райз-Максимко» дозволяє отримувати одні з найвищих урожаїв зернових культур. Так, середня урожайність озимої пшениці коливається в межах 65-70 ц/га, а кукурудзи понад 90 ц/га. Степанівська філія ПАТ компанії «Райз» представлена зерновим елеватором потужністю 300 тис. тон і є одним з найбільш високотехнологічних підприємств України такої спеціалізації. Сумська філія компанії «Райз» є одним з найбільших постачальників матеріально-технічних ресурсів (насіння, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, сільськогосподарська техніка) для виробництва зерна. У структурі постачання окремих видів матеріально-технічних ресурсів для сільськогосподарських виробників області філія займає від 20 до 40%.

Враховуючи потенціал підприємств ядра кластеру до нього можуть залучатися цілий ряд підприємств області, що також працюють на ринку виробництва зерна, його переробки та постачання матеріально-технічних ресурсів для його виробництва. Окремі переваги при приєднанні до кластеру також отримують постачальники матеріально-технічних ресурсів і в першу чергу місцевий виробник мінеральних добрив ВАТ «Сумхімпром». Ці пере-

ваги визначаються у можливості отримання гарантованих обсягів збуту за уже сформованими каналами [9].

Аналогічно до зернового кластеру побудовані і ніші проекти кластерів. Але, слід зазначити, що ці проекти так і залишилися нереалізованими. На наш погляд, основною причиною цього є відсутність всебічного прогнозування можливих варіантів розвитку запропонованих кластерних структур з обрахунками різних варіантів їх ефективності та впливу на соціально-економічний розвиток території, на якій вони розташовані, а отже, прийняття вчасних, обґрунтованих управлінських рішень. Як наслідок, за час від прийняття таких Програм розвитку до їх закінчення практично не було інформації про вдале функціонування таких започаткованих кластерних структур.

Як наслідок, в Україні існують лише поодинокі приклади практичного створення і функціонування аграрних кластерів, які переважно є ініціативою товаровиробників і засновані на основі досвіду, запозиченого ними зі світової практики кластерного розвитку.

На сьогодні в Сумській області вже прийнята «Програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Сумської області на період до 2020 року», в якій також пропонується на основі кластерної моделі розвиток текстильних культур у північному регіоні області та створення агро-рекреаційних кластерів [12].

Висновки з цього дослідження. Ринкова економічна система базується на вільних ринкових відносинах. В цій системі велика увага приділяється стратегічному плануванню та прогнозуванню результатів як на рівні регіону, так і на рівні держави. У ході прогнозування розвитку такого багатогранного об'єкта як галузь, особливо якщо це стосується сільського господарства та сільських територій, неможливо обмежитися лише одними припущеннями. Так, при прогнозуванні необхідно враховувати як якісні, так і кількісні зміни, використовувати методи як подійного, так і прецесійного експертного прогнозу.

Так, при розвитку кластерів – як об'єкту прогнозування, слід їх розглядати як динамічну систему, що саморозвивається і володіє деякою інерцією, із системою закономірностей, що склалися в минулому, і поширенні їх на майбутнє.

Лише достовірні прогнозні висновки можуть стати дієвим знаряддям планування і управління.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування методики розробки ефективної системи прогнозування та підтримки прийняття управлінських рішень в сучасних ринкових умовах. На сьогодні досить інтенсивно розвиваються нові типи систем планування, такі як маркетингова, логістична, розвиваються нові форми регіональних економічних

структур – кластери, а тому необхідно приділяти велику увагу запровадженню ефективної системи прогнозування їх розвитку, яка надасть змогу аналізувати їх ефективність, вчасно приймати ефективні управлінські рішення, а, отже, у регіонів з'явиться можливість бути конкурентоздатними у світовому економічному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Завгородня Т.П. Особливості прогнозування соціально-економічного розвитку регіону на сучасному етапі / Т.П. Завгородня, П. М. Григорук, Д.І. Олійник // Вісник ХНУ. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 6. – Т. 2. – С. 183-186.
2. Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D1%80>.
3. Організаційно-економічні аспекти сталого розвитку агропромислового комплексу та сільських територій: монографія / за ред. Брюховецького І.М., Жмайлова В.М., Маслака О.М. – Суми: СНАУ, 2015. – 322 с.
4. С. Соколенко. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>.
5. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.: Закон України // Голос України. – 2005. – № 217. – 16 листопада.
6. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.: постанова Кабінету Міністрів України // Офіційний Вісник України. – 2007. – № 73. – Ст. 27-35.
7. Проект Закону України «Про сільське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/page/?n=12119>.
8. Біла С.О. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К.: НІСД, 2011. – 80 с.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку Сумської області на період до 2015 року «Нова Сумщина – 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.state-gov.sumy.ua/docs/komitet_ekonom_pitan/strateg_ns4932015.html.
10. Стратегия повышения экономической конкурентоспособности Днепропетровской области: кластеры строительства и сельского хозяйства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adm.dp.ua/>.
11. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua/rishennya-rady/v-sklykannya/5-sesiya-ii-zasidannya/>.
12. Програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Сумської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apk.sm.gov.ua/images/docs/programma_apk_2020.pdf.